

Др. Александар Каломирос

ОГЊЕНА РЕКА*

Да ли је Бог створио пакао? Да ли је Бог стварно добар?

Нема сумње да живимо у доба велике отпадије (апостасије) предвиђене за последње дане човечанства. У пракси, као да већина људи живи без Бога, мада још увек теоријски, многи верују у Њега. Равнодушност и злодух овога света као да су свуда овладали.

Узрок свему томе?

Охладна је љубав. У људима не пламти више љубав према Богу, па је стога нема ни међу нама.

Који је разлог овом исчезавању човекове љубави према Богу? Прави одговор — то је грех. Грех је тај тамни облак који не пропушта Божију светлост до наших очију.

Неко може да нам добаци: Грех је увек постојао. То је тачно, али људи данас не само да не маре за Бога, него су почели да Га мрзе. Став човека према Богу данас није просто у знаку немара или равнодушности, него поврх свега тога избија дубока мржња против Бога. Међутим, нико не може мрзети нешто непостојеће.

Стекао сам утисак да људи више верују у Бога него икада раније у историји човечанства. Они знају Евангелије, веронауку Цркве, Божију творевину боље него икад раније. Они су дубоко свесни да Он постоји. Њихово безбожје није плод неверовања у Бога, него гнушања према неком кога добро познају, али Га из дубине срца мрзе, као и демони.

Они мрзе Бога, а праве се као да Га не виде, глуме да су атеисти. У ствари, Он је за њих главни непријатељ. Они поричу Бога из осветољубја. Кажу да су атеисти, у ствари жеља им је да Га убију.

Но зашто наши савременици тако мрзе Бога? Мрзе Га не само зато што су њихово дела тама, а Бог је светлост, него и зато што у Њему виде вечну опасност супарника на суду, јавног тужиоца, неумоливог прогонитеља. За њих и за њихов рачун, Бог није свемогући Лекар који је дошао да спасе људе од болести и смрти, него је Он окрутни судија и осветољубиви инквизитор.

Из овога стања ствари јасно се види да је Баво успео да људи поверују у његову лажну пропаганду како Бог није човекољубив,

како Он воли једино Самог Себе, а прихвата само оне који се поковају Његовим наредбама, док мрзи непослушне, кажњавајући их вечним мукама које је Он сам измислио.

Ко може да воли мучитеља? Чак и они који желе да се спасу од гнева Божијег, ни они Га не могу искрено волети. Они воле једино сами себе, па се зато труде да се склоне пред олујом Божије освете и да заслуже вечно блаженство удварајући се том страхотном и до ужаса опасном Творцу.

Ето, то је стратегија Ђаволова: клеветати на савршено доброга Бога, који је препун љубави и милости. Ово је разлог да се на грчком језику Сатана назива Дияволос — „клеветник“.

II

Чиме се Ђаво послужио у своме клеветању на Бога? Које средство је употребио да заведе човечанство, да поквари човекову мисао?

Он је употребио **лажну теологију**. Најпре је увео у теологију једва приметну новотарију, а када је она прихваћена, он је убацивао све нове и нове промене тако да је хришћанство постало непрепознативо. То је тако-звана „**Западна теологија**“.

Која је главна карактеристика Западне теологије? За разлику од православне теологије, западна теологија сматра да је стварни узрок зла — Бог.

За православну теологију, зло је поникло из гордости једног побуњеног архангела који је окренувши леђа Богу Живота¹ зажелио највеће зло: смрт. Међутим, цела западна теологија, како римо-католичка тако и протестантска, тврди да је смрт дошла од Бога као казна за човеков грех. По схватању Запада, Бог је осудио све људе на смрт као тобожне су-кривце у Адамовом греху, лишивши их Себе и Своје животворне енергије, и на тај начин Он их је убио, најпре на равни духа а затим и тела; убио их је, наводно, духовним гладовањем. Северо-африкански латински теолог, Августин (5. век) погрешно је протумачио стих из **Књиге Постања** — „**Ако једете плод са дрвета овога, умрећете од смрти**“, као да то значи „**Ако једете плод са дрвета овога, убићу вас**“.

Неки протестантски теолози не сматрају смрт за казну Божију, него за нешто природно. Међутим, пошто је Бог Творац природе, онда је Он и за њих стварни узрок смрти.

То се не односи само на смрт тела, него и на смрт душе. Тако Западни теолози тврде да је вечна човекова смрт у паклу, да је сам

¹ „Зло је туђење од Бога“. Свети Василије Велики: **Бог није узрок зла** (Еллинас Патерес тис Екклесиас — Грчки оци Цркве — VII 112. Ниже скраћено ЕП.) „Све оне који се одвоје својом вољом од Бога, Он се одвоји од њих; а одвајање од Бога је смрт.“ Свети Иринеј Лионски, **Против јереси** 5. 27, 2. „Људи одбацивши вечне ствари и на савет Ђавола окренувши се трулежним стварима, постадоше сами узрок своје трулежи и смрти.“ Свети Атанасије Велики **О оваплоћењу** 5 (Мињ, ПГ 25:104—104). „Колико се удаљио од живота, толико се и приближио смрти. Јер живот је Бог; а лишавање живота је смрт. Дакле, Адам је био градитељ своје смрти окретањем леђа Богу.“ Св. Василије Велики (ПГ 31:345).

пакао — казна Божија. Уз то су још измислили да је ђаво слуга (целат) Божији предодређен да вечно мучи људе у паклу.

„Бог“ Запада је увређени и разбеснели „Бог“, пун гнева на непослушне људе, пун разорне страсти да до вечности гони и мучи грешно човечанство, ако се његовој увређеној сујети не пружи бескрајно задовољење.

У том смислу, Анселм Кентерберијски (11. век) избацује нови догмат о спасењу, према којем је Бог Отац убио Бога Сина да би задовољио своју увређену гордост, коју западни теолози улепшавају и прикривају речју **правичност**. И само после тог бескрајног задовољења смрћу свога Сина Он, наводно, благоизволева да по своме каприцу подари спасење малом брају изабраних.

Спасење за Западну теологију, дакле, значи спасење од гнева Божијег.²

Ко може волети таквога свирепог Бога? Човек не може поклонити своју веру ономе кога мрзи, јер је вера плод љубави. И зато би свако природно пожелео да такав „Бог“, као вечна претња човековом животу, уопште не постоји.

Чак и ако постоји могућност да се избегне вечни гнев тога све-могућег али немилосрдног „Бога“ (на рачун Христове смрти), ипак било би још боље ако такво Биће не би постојало. То је био логички закључак који су извукли сви Западни народи (после иступања из Православне Цркве), јер и вечни живот у рају не би могао да сакрије грозно лице окрутнога Бога. То је разлог да се атеизам зачео на Западу. Атеизам је био непознат хришћанству Истока, све док тамо није продрла западна теологија. Атеизам је последица лоше западне теологије.³ Атеизам је одбацивање, неприхватање свирепог, злог „Бога“. Људи су постали атеисти да би се на тај начин сакрили од „Бога“, затварајући очи и забадајући главу у песак као ној. Атеизам је изникao на Западу као побуна против римо-католичког и протестантског схватања „Бога“. Значи, наш главни непријатељ није атеизам, него искривљено и унакажено „Хришћанство“ Запада. Главни бој се води, на духовном плану, између **Ортодоксије** и **Јереси**.

III

Западни хришћани често говоре, као узречицу, „Благои Бог“, „Добри Бог“. Међутим Западна Европа и Америка као да још никако не верују да такав **Добар Бог** постоји. Изгледа да су они звали Бога добрим као што су Грци називали проклету болест богиња — „ев-

² „Искупитељска жртва... била је принесена ради васпоставе хармоније између неба и земље коју је нарушио грех, принесена је као плата за прекршај моралног закона, као задовољење увређене правичности.“ Пасхално писмо веселенскога патријарха Димитрија 1980. године. Епискепис брoј 229 15. април 1970.

³ Заиста је лакомислен без ума и расуђивања онај који каже да нема Бога. Није мање луд ни онај који каже да је Бог узрок зла. Ја сматрам да је њихов грех исте тежине, јер сваки на свој начин пориче Божију доброту; први одриче постојање Бога, док овај други тврди да Он није добар; јер ако би Он био узрок зла, онда Бог не би био добар. Тако и један и други поричу Бога.“ Св. Василије Велики ЕПЕ 7, 90.

логија“, — тј. „благослов“, да би тим бајањем и улагивањем одагна-ли ту болест. У дубини западне душе, Бог је остао застрашујући Судија, који никад не заборавља увреде Њему нанесене. У схватање Божије правде западни теолози су унели своје људске страсти, па као што су се средњовековни племићи Запада светили за „увреду час-ти“, све до убиства на двобоју, тако су они замишљали да и Бог врши освету. И још горе. Они су замишљали да Бог спроводи крвну освету (vendetta) и против рођака и потомака окривљеног. А да би ствар била ужаснија, западни теолози су извалили нечувену, инкви-зиторску досетку да се „увреда Божијег достојанства“ не би могла загладити ни уништењем читавог Адамовог потомства; јер, наводно, Божије „увређено достојанство“ може бити задовољено искључиво жртвом истог достојанства као Он. Зато је, по лажном учењу запад-них теолога, за умилоствивење „увређеног“ Бога и за спасење чове-чанства било неопходно ваплоћење Сина Божијег, да би Он као Бо-гочовек, једнаке части са Оцем, Својом смрћу на Крсту платио за „увреду части“ нанесену Богу.

IV

Такво паганско схватање части и правичности, пројектовано у Бога, направило је од Бога страшило. По том схватању, Бог не би био чак ни правичан, јер кажњава недужне и тражи задовољење за увреду чак и од потомака који немају никакве везе са грехом сво-јих предака.⁴ Ни Христова љубав, ни Његово жртвовање на Крсту не могу да прикрију лице тог западног, „шизоидног“ „Бога“, који убија Бога да би задовољио Божију правичност.

⁴ „Али неко може рећи: Тачно је да је Адам пао, и да је због нарушења Божанских заповести био осуђен на трулеживост и смрт, међутим зашто су његови потомци остали грешни због његовог преступа? Какве везе има Ада-мов преступ са нама? Како је уопште могуће да ми који не бесмо још ни ро-ђени будемо осуђени са Адамом, ако Бог каже: „Нека не гину оцеви за сино-ве, ни синови за оцеви; сваки за свој грех нека гине.“ (Поновљени закони 24:16). Природно је дакле, да душа која згреши и умре. Ево како смо ми пос-тали грешници после Адамове непослушности: Адам је био створен за нетру-леживост и живот, и његово живљење у рају блаженства било је свето, ње-гов ум беше непрестано обузет видењем Бога. Његово тело беше мирно и сјајно, јер у њему није бло никаквог срамног уживања, нити узнемирености због неумерених осећања. Међутим, пошто је пао у грех и потонуо у труле-живост, нечисте насладе и скверни продреше у природу тела (плоти), и тако је дивљи закон похоте овладао удима нашега тела. Наша човечанска природа болује од греха због непослушности првог човека Адама. Тако су многи пос-тали грешници, не као да су згрешили заједно са Адамом — јер они тада ни-су ни постојали — него као наследници његове природе која је пала под закон преха... Због непослушности, човечанска природа у Адаму постала је зара-жена трулеживошћу, а затим су страсти ушле у њих...“ Св. Кирило Алексан-дријски, Тумачење посланице Римљанима (ПГ 74, 788—789).

„И даље, ако су потомци Адама постали грешници због његовог греха, пред лицем правде они нису криви, јер они нису постали грешници својом вољом, зато је ту употребљена реч „грешници“ а не „смртници“, јер казна за грех је смрт. Пошто је у првоствореном човеку његова природа постала смртна сви који имају исту природу праоца наслеђују и њгову смртност.“ Евтимије Зигабен, Тумачење посланице Римљанима 5:19.

Да ли такво поимање правичности има икакве везе са правдом Божијом и праведношћу Његовом? Какав смисао има у Старом и Новом Завету израз „**правда Божија**“?

Можда погрешно тумачење ове библијске речи **правда, правичност** почиње још са грчким преводом јеврејске речи **цедака** као **дикеосини**. Та реч у древној, паганској, антропоцентричној, хеленској култури, беше оптерећена са уско људским садржајем.

За старе Хелене, реч **дикеосини** пре свега има смисао расподеле добара свима једнако. Зато је богиња правде представљана са вагом. По истом схватању, добри људи су награђени а зли кажњавани. Тако иде по људској правди и правичности.

А зар се Божја правда не разликује од човекове?

По православном поимању оне се разликују као небо и земља.

У православној теологији, јеврејска реч **цедака** (правда Божија) означава „енергију Божију која изводи спасење човека“. Скоро истозначна је и јеврејска реч **хесед** (која значи „**милосрђе**“, „**љубав**“), као и јеврејска реч **емет**, што значи „**верност**“, „**истина**“. По блискости смисла ових речи, види се јасно колико је различито православно схватање Божије правде⁶ од западног. За Православну Цркву, правда Божија је неодвојива од љубави и милости Божије, зато праведност Бога укључује и Његову доброту. Насупрот овоме гледању, западни, латински појам **јустисија дивина** има уски јуридикчки смисао приземне правичности.

Свети Оци православне Цркве износе своје утанчано схватање правде Божије кроз понирање у дубине Светог Писма. За наше језичко подручје, то светоотачко тумачење звучи наизглед парадоксално: Бог је **праведан**, али није **правичан**. У том духу, Свети Исаак Сиријански тумачи евангелску причу о једнакој плати радницима у винограду. Радници који су радили само један час пред вече добили су целу надницу од Виноградара, као и они који су се знојили од јутра до мрака. Када су ови почели да негодују, Виноградар (Бог) им је одговорио „Пријатељи, ја вам нисам ништа закинуо. А што је моја добра воља да овим закаснелим посленицима платим исто као и вама који сте радили од раног јутра, то не треба да вас љути. Зашто је око ваше злобно, зато што сам ја добар?“ По овом Тумачењу Светог Исаака, Бог је **праведан**, јер свима радницима у Њиви Господњој даје или поклања исту награду (рај), али очигледно није **правичан**, по нормама људске правде.

У том смислу Свети Исаак тумачи и новозаветну причу о заблуделом сину који је потрошио половину очевине у развратном животу, али када се покајао и вратио дому оца свог, Отац му је опростио и поново га увео у кућу као сина и наследника, иако се старији брат бунио против тога. И овде је Бог опет **праведан**, али није **правичан**. Свети Исаак завршава: „Нико други до сâм Син Божији изрекао је ове ствари и ове речи Божије које се односе на Њега Самог. И где

⁶ Оно има сасвим различито значење од уобичајеног појма „правде“ као „правичности“. Ово незнање је одвело многе далеко од Православља, на пример, јуридикчко поимање спасења које је засновано на „правичности“ која личи на нужност (Ананке) древних Грка, а она тиранише не само човека него и Бога. И на тај начин даје жалосни вид и хришћанству. (С. Лионнетт „Павлова сотериологија“, Увод у Библију II стр. 840).

је ту правичност Божија, ако је Христос умро за нас још док бесмо грешници!“⁶

Дакле, из овога видимо да Бог није правичан, по уско човечијем значењу ове речи, али јасно увиђамо да Његова праведност значи исто што и Његова доброта и љубав, коју Он излива на неправичан, али праведан, начин. Наиме, Бог увек даје, а ништа не узима за узврат. Затим, Он воли да дели дарове и личностима које нису достојне тога. Зато свети Исаак на крају свога тумачења каже: „Немој рећи да је Бог правичан, јер да је Он такав, то не би било добро за тебе. И мада је Давид назвао Бога правичним и строгим, али Син Божији нам је открио да је Он добар и милосрдан. „Он је добар“ рече Христос, „и према злима и неблагодарнима“.⁷

Бог је добар, пун љубави и милосрдан према онима који Га не поштују, који Га не слушају.⁸ Он никада не узвраћа зло за зло. Он

⁶ Ако је човек спреман да радосно прихвати неки губитак у славу Божију, он је чист изнутра. Ако не гледа са висине ни на једнога човека због његових мана, он је заиста слободан. Човек који није освојен ласкањем и уважавањем од стране другог човека нити је увређен ако га неко не уважава, такав је мртав за овај свет и за овај живот. Будност и разликовање духова је узвишенији дар од свих осталих наука и врлина.

„Немојте мрзети грешника. Сви ми носимо бреме кривице. Ако у име Божије морате да му се успротивите, плачите над њим. Зашто бисте мрзели грешника? Мрзите само његове грехе а молите се за њега, и тако ћете подражавати Христа који није био гневан на грешнике, него се заузимао за њих. Зар не видесте како је Он плакао над Јерусалимом? И нас је често баво намагарчио, па зашто онда да мрзимо човека који је такође био намагарчен од бавола? Зашто човече, мрзиш грешника? Можда зато јер он није тако праведан као ти? Али где је твоја праведност ако немаш љубави? Зашто не лијеш сузе над њим? Не треба да га гониш. Из незнања неки се љуте, уображавајући да умеју да прочитају намере грешника.

„Буди весник Божије доброте, јер Бог влада над тобом, ма колико да си недостојан; јер и ако је твој дуг Њему велик, ипак Он не тражи да му вратиш, а за твоја мала добра дела Он ти даје велике награде. Не називај Бога правичним, јер његова правичност није очигледна у стварима које се тебе тичу. Бог је добар, и према злима и непобожнима (Лука 6:35). Како можеш назвати Бога правичним ако Он даје једнаку надницу виноградарима који су радили цео дан, као и онима који су радили само пред вече? (Матеј 20:12—15). Исти проблем и у причи о заблуделом сину (Лука 15:11...). О томе се говори и у посланици Римљанима 5:8. Свети Исаак Сиријански пише: „Кирило Александријски у своме тумачењу књиге Постања каже: Бојте се Бога из љубави према Њему, а не због строгога имена које Му је дано. Љубите њега јер је Он достојан љубави; — Ко Му може отплатити за све што је учинио за нас?... Грешан човек не може да разуме и појми благодат Христовог Васкрсења. Шта је гехенна (= пакао) у поређењу са благодаћу Његовог Васкрсења, када ће нас подићи из ада (мрака) и када ће нашу трулеживу природу оденути нетрулеживошћу, када ће дићи у славу нас који смо пали у Ад... Дивимо се доброти нашег Творца, јер уместо да казни нас грешнике, Он нас награђује Васкрсењем, наша грешна тела Он облачи у савршену славу и нетрулеживост. (Свети Исаак овде говори о покајаним грешницима). Слава Теби који си створио оба света за наш раст и блаженство! (Беседа 60).

⁷ Исто.

⁸ „Бог је тако заволео овај свет да је Сина свога Јединороднога предао смрти за његово спасење“. ...Да је имао нешто драгоцене од Свога Сина, Он би дао за нас. Из преобилне Своје љубави, Бог није хтео да учини насиље над нашом слободом, мада је то било у Његовој моћи. Он је хтео да Му дођемо у загрљај са нашом љубављу и слободом наше воље“ Свети Исаак Сиријски, Беседа 81.

не чини никада освету.⁹ Његове казне су очинско карање, средство за поправљање, док се још нешто може поправити и излечити у земном животу.¹⁰ Но, те казне не продужавају се у вечност. Црква је саграђена на камену оптимизма, на вери да је све што је Бог створио „веома добро“.¹¹ И дивље звери препознају доброту свога Творца кроз благост и кротост хришћанског светитеља који личи на Бога. Зато се оне умиљавају око њега.

Исконско зло, са тежњом да се продужи у вечност, нема никакве везе са Богом. Та упорност у злу извире из побуњене слободне воље Његових створења (ангела и људи), чију слободу Он уважава.¹²

Смрт није наступила као последица казне Божије.¹³ Него је Адам пао у смрт побуном против Бога који је Живот. Он је ступио у Сатанин савез против Бога. Побуном против Бога, човек се затворио за животворну благодат Божију.¹⁴ Свети Василије Велики објашњава управо ту тајну када каже: „Што се више удаљисмо од живота, то се више приближисмо смрти. Јер Бог је Живот, а недостатак живота је смрт“.¹⁵ Свети Василије наставља: „Бог није створио смрт, него смо је ми сами навукли на себе... Бог, међутим, није спречио наше разлагање... да не би наша оболелост била без краја.“¹⁶ На ту исту тајну указује и Свети Иринеј Лионски: „Одвајање од Бога је смрт, одвојеност од светлости је тама... Међутим, није светлост крива за слепило“ (и помраченост људи одвојених од ње).¹⁷ Свети Максим Исповедник (VII век каже: Смрт је изнад свега одвајање од

⁹ Када те споподне малодушност сети се како је Господ заповедио Петру да опрости грешнику седамдесет пута седам. Ако је Он дао такву заповест другоме, сам ће опростити много више.“ свети Јован Лествичник, Лествица, степеница 26.

¹⁰ Св. Исаак Сиријански Беседа 73. „Бог је дао велико добротинство човеку: да не остане у греху вечно“ Теофило Антиохијски: Аутолику 2,26.

¹¹ „Тада погледа Бог све што је створио и гле, беше добро веома“ Постање 1:31. „Бог је створио свет што је добро, али су демони то употребили на зло“ Татијан, Писмо Грцима 17. „Устројство света једобро али је зао начин живота људи који у њему живе.“ исто Татијан. „За Јевреје, телесне и материјалне ствари нису саме по себи зле ни грешне. Зло не долази од материје. Свет је веома добар“ К. Тресмонтант, Есеј о јеврејској мисли (Париз, 1953) „Све што постоји учествује у лепоти и доброти“ Св. Дионисије Арпагит, О именима Божијим (ПГ 3:704). ... „Јер није могуће да оно што је добро наводи на зло... А Бог, који је савршено добар, и од вечности чини само добро.“ Атинагора, Посланство 26 (II век).

¹² „Баво је зао на тај начин да је увек у својој вољи расположен на зло, а не да је сама његова природа противна добру.“ Свети Василије Велики, ЕПЕ 7, 112.

¹³ Премудрост Соломона 1:13—14. „Бог је створио човека да буде бесмртан и начинио га је да буде икона (лик) Његове вечности. Међутим, завишћу бавола смрт уђе у свет.“ Премудрост Соломона 2:23—24.

¹⁴ И тако онај који је био створен по подобију Божијем, пошто је моћнији дух (Свети Дух), био одвојен од њега, постаде смртан.“ Татијан, Писмо Грцима 7.

¹⁵ „... Јер Бог је живот а лишавање живота је смрт. Дакле Адам је био узрок своје смрти својим удаљавањем од Бога.

¹⁶ Бог није створио смрт... Он није спречио наше разлагање, да не би наша немоћ била бескрајна. Свети Василије Велики (ПГ 31, 345).

¹⁷ „Они који се удаље од Бога по свом личном избору, Бог допушта одвајање од Њега које су они својевољно изабрали. Али одвајање од светлости је тама...“ Свети Иринеј, Против јереси 5, 27:2.

Бога. После је уследила и смрт тела. Живот је изнад свега сам Бог, који је рекао **Ја сам Живот**".¹⁸

Поставља се питање: зашто су и сви потомци Адама подпали под власт смрти, иако нису учествовали лично у Адамовом греху?

Ево шта на то одговара Свети Анастасије Синајит: „Ми смо наследили Адамово проклетство. Нисмо ми кажњени као да смо прекршили Божанску заповест заједно са Адамом; али... зато што је Адам постао смртан, он је пренео свој грех на потомство. Тако смо и ми постали смртни, јер смо рођени од смртног“.¹⁹

А Свети Григорије Палама (XIV век) даје ово тумачење: „Бог није рекао Адаму: **врати се откудa си и узет**; него му је Он рекао: Земља јеси и у земљу ћеш отићи... Тако исто, Бог није рекао: „у који дан будете јели од плода овога, **умрите!**“; него је рекао: „у који дан будете јели од плода овога, **умрећете заиста**“. После тога, Бог му није одбрусио „**врати се сад у земљу**“, него му је рекао „у земљу ћеш отићи“, упозоривши га претходно на опасност, али допуштајући слободу Адаму да изврши што је наумио“.²⁰ Видимо, дакле, да смрт није дошла од стране Бога, него као последица Адамовог прекида односа са Извором Живота, мада га је Бог у својој доброти упозорио на опасност.

Свети Теофило Антиохијски (II век) пише: „Само Дрво познања добра и зла било је по себи добро. Његови плодови беху добри. Није, дакле, само то Дрво, као што неки мисле, имало отров смрти у себи, него је непослушност Богу носила у себи смрт. У том плоду не беше ничега сем знања, а знање је добро када га човек употребљава правилно“.²¹ Свети Оци уче да забрана Адаму да једе плодове са Дрвета познања није била апсолутна, него привремена. Адам у духовном узрасту беше само велико дете. А сва јела нису за децу. Нека храна може да буде смртна за дете, док је пријатна за одрасле. А и Дрво познања било је посађено за човека. Оно је било добро и храниво. Међутим, Његов плод је **тврда храна**, док је Адам био способан само за **млеко**.

У језику Библије, „праведник“, дакле, не значи „правичан“, као што се обично мисли „добар судија“ у Старом Завету, него се тиме мисли на богоугодне, добре људе, пуне љубави према Богу. Тако исто и ми, православни, када кажемо да је Бог праведан ми не мислимо тиме да је Он земаљски добар, правичан Судија, који уме одмерено да казни човечје преступе према тежини њиховог злочина; него насупрот, ми подразумевамо да је Он милосрдан и пун љубави, спреман да опрости све људске преступе и непослушности, желећи да спасе све људе на сваки начин, и не узвраћајући никада зло за зло.²²

¹⁸ Добротољубије том 2 стр. 27 (грчко издање). Свети Максим Исповедник.

¹⁹ Свети Анастасије Синаит 19. Види: Јован Кармирис, Синописис Догматикис дидаскалиас Ортодоксу катхоликис еклесиас, стр. 38.

²⁰ Св. Григорије Палама ПГ 11, 57—1160.

²¹ „Дрво познања само по себи је било добро, као и његов плод. Само дрво није крило само у себи смрт, као што неки мисле него је непослушност носила у себи смрт...“ Теофило Антиохијски, Аутолику 2, 25. Види Св. Јован Дамаскин Беседа на Велику суботу 10 (ПГ 96, 612 А).

²² А шта је милосрдно срце? То је срце које пламти љубављу према целој творевини, за људе, за птице, за животиње, за демоне и за свако створење;

У I књизи Доброљубја Свети Антоније Велики говори из искуства:

„Бог је добар, бестрастан и непроменив. Међутим, неки мисле да у Богу има промене, када се говори о томе како се Бог радује праведницима, а љути се на грешнике. Овима треба одговорити да се Бог не узбуђује ни радовањем ни љутином, јер то су ипак страсти... Бог је добар, и од Њега долазе само благослови, а никада, непријатности... Ми људи, пребивамо у јединству са Богом док смо добри и личимо на Њега, али чим постанемо зли, као небоголики, одвајамо се од Њега... Није да се Бог љути на нас на самовољан начин, него наши сопствени греси спречавају продор Божије светлости у нас, и дозвољавају да у нас уђу демони и да нас муче.

„Када се молитвом и покајањем очистимо од својих грехова, не значи да смо ми тиме „умилостивили“ Бога, нити изнудили промену Његовог става према нама, него да смо кроз наше духовно делање и повратак Божанству излечени од наше злоће, па смо наново способни да се радујемо Божијој доброти. Значи, не може се рећи да је Бог окренуо леђа грешницима, исто као што се не може рећи да се сунце крије од слепих.²³ (Глава 150).

Из овога се јасно види да је Бог био оклеветан у западној теологији. Августин хипонски, Анселм Кентерберијски, Тома Аквински и њихови следбеници много су допринели том „теолошком“ клеветању на Бога, а они су главни учитељи западне теологије, како папистичке тако и протестантске. Свакако да ови западни теолози нигде отворено не кажу да је Бог зао и страстан. Али, нема сумње, они сматрају да је Бог као ланцима везан неком вишом силом, која личи на неумитну и хладну Нужност, на ону слепу силу која је владала и над паганским боговима. Та Нужност, наводно, приморава Бога да узвраћа зло за зло, не допушта Му да прашта и заборавља зло учињено против Његове воље, сем ако Му није пружено бескрајно задовољење за увреду.

Овде, укратко, да се дотакнемо питања о утицају древних, паганских Грка на хришћанство.

Старохеленски, пагански начин мишљења је извор свих јереси. Тај начин мишљења био је веома јак на Истоку, јер је Исток био стениште свих философских и религијских токова. Али, како пише у Новом Завету, „тамо где изобилује грех, још више је изобиловала Божија благодат“. И када би цветале јереси, цветало би тада и Православље. Оно је упркос прогонима са стране моћника овога света увек излазило као победник. Нешто сасвим супротно се десило на Западу: старогрчки, пагански начин мишљења увукао се на мала врата, тако да нису ни приметили његову јеретичност. Он је преплавио Запад преко многих латинских текстова које је написао Августин,

Гледајући све то очи мислосрднога човека пуне су суза од саосећања он не може да поднесе ни најмању повреду ни жалост нанесену створењима. Зато се он непрестано моли у сузама чак и за неразумне животиње, за непријатеље истине и за своје увредитеље, да би сви били заштићени и помиловани. Исто тако се моли и за род гмизаваца због великог састрадања које гори у његовом срцу без мере на подобије Бога.“ Свети Исаак Сиријански, Беседа 81.

²³ Није Бог непријатељски расположен према нама, него ми према Њему; Јер Бог никоме није непријатељ.“ Свети Јован Златоусти (ПГ 61, 78).

епископ хипонски. У исто време на Западу је живео свети Јован Касијан који је одмах критиковао затрованост Августинових новотарија, и борио се против њих. Међутим, пошто су Августинове књиге биле написане на латинском и, сем тога, оне бежу преобимне, свети оци Православне Цркве оног доба нису их изучавали, тако да оне нису биле никад осуђене као Оригенова дела на Истоку. Овим се објашњава потоњи јак утицај Августина на развој Западне мисли и теологије.

На Западу је постепено ишчезло знање грчког језика (на ком је написана светоотачка теологија првих векова нераздељеног хришћанства), па су ту празнину од давнина испуниле Августинове књиге на латинском језику којим се говорило на Западу. Тако је Запад примио за хришћанско учење Августинова лична размишљања која су била оптерећена остацима паганства. Каснији развој папоцезаризма у Риму спречио је здраво реаговање на то лоше стање ствари, па је тако Запад потонуо у хуманистички, пагански начин мишљења све до данас.

Тако на једној страни, имамо хришћански Исток, који говори грчки и који је у суштини остао веран Богу, Нови Израил са јеврејским начином мишљења и Светим Предањем, а на другој страни био је Запад, одвојен од Истока, без знања светоотачког грчког језика, но оптерећен древним хеленским, паганским начином мишљења, па се тако на том тлу и појавило искривљено вероучење хришћанства.

У ствари, борба између Православља и Западног хришћанства је само продужетак борбе између Израила Божијег и паганске Хеладе.

Не смемо никада заборавити да су свети оци православне Цркве себе сматрали за верну духовну децу Авраама, а да је Црква себе сматрала за Нови Израил Божији, тако да су се православни народи (Грци, Руси, Срби, Бугари, Румуни и др.) осећали као Натанаило, правим Израилцима, Народом Божијим. И док је та свест била јака у источном хришћанству, Запад је постајао све више дете паганске, хуманистичке Јеладе и Римске империје.

VII

Које су главне разлике у начину мишљења између старозаветног Израила и многобожачког паганства?

Израил верује у Бога, а паганство верује у природу, космос. То значи да је у паганству природа обоготворена. За пагане, Бог и природа је једна иста ствар. Бог је безличан, а представљен је кроз олицетворење (персонификацију) многих богова. Израил Божији (мислимо на праве духовне синове Авраама, који држе веру коју је Бог дао свом изабраном народу; истинити Израил Божији, то је Црква Христова, а не Авраамови синови по телу, не раса јеврејска), једино тај Израил Божији зна да је Бог нестворен, а да је природа Његова творевина. Дакле само Израил зна за апсолутну разлику између нествореног битија Бога и створеног постојања света. По Библији,

²⁴ Јован Сава Романидис, **Прародитељски грех** (Атина 1957).

Бог је личностан, вечан, бесмртан, као Живот и Извор живота. Бог је извор и постојања у времену, и битисање у вечности. Зато је Његово име на јеврејском Јахве, на грчком **О Он** што значи **Онај Који Јесте**.²⁵

Природа, као творевина Божија, није самостална, није самодовољна. Она је потпуно зависна од Воље Божије. Природа постоји само колико Бог хоће да она постоји. Она није вечна у оба правца као Бог, јер има почетак. Она није постојала пре него је створена из ничега.²⁶ Она нема снагу постојања сама у себи, него је одржавана у постојању Божјом енергијом. Ако би Божја енергија љубави према свету икад престала, онда би цела творевина Божија, цео космос, разумна и бесловесна бића, све би исчезло и непостојање. Међутим, ми знамо вером да је Божија љубав према Његовој творевини вечна и да је Он никад неће одбацити у непостојање одакле је доведена у битије. Ми, створена бића, ангели и људи, имамо пред собом вечност, можемо живети вечно, не сами по себи, него зато што је то воља Бога који нас воли. Сами по себи, ми смо ништа Ми не поседујемо ни најмању енергију живота ни постојања у својој природи. Све што имамо долази од Бога, није наше лично. Ми смо од праха земаљског, па када то заборависмо, Бог је у Својој милости допустио да се вратимо у земљу, тако да будемо смерни и понизни, знајући тачно да смо постали од ничега.²⁷ Свети Јован Дамаскин је рекао „Бог може да чини све што хоће, међутим Он не чини све оно што може — јер Он би могао да уништи целу творевину, али Он то неће да учини.”²⁸

У **Требнику**, тој веома важној литургијској књизи Цркве, налазимо јасно изражено вероучење да је само Бог по суштини Својој, бесмртан:

„О Боже велики и највиши, Ти једини имаш бесмртност“
(седма молитва вечерња)

„Ти си једини животворан по природи... О једини бесмртни!“.
(Опело за верника)

„Ти си једини бесмртан, јер имаш Божанску природу“
(Опело за верника)

То је вера Израила Божијег.

²⁵ „Ми верујемо у једнога Бога: Једно начело, беспочетног, нествореног, неразделивог и бесмртног, вечног, неограниченог, необухвативог, бескрајног у моћи, простог, несложеног, бестелесног, непроменивог, невидивог, извор доброте или правде, умна и неприступна светлост... Творац и Промислитељ света, прожимајући сва суштаства а да ипак није умрљан, будући изнад свега... Он је изнад суштине и живота и говора и појма; Светлост и доброта, једна суштина, једно Божанство, једна сила, једна воља, једно дејство, једно царство. Он је познат у три савршене личности и обожаван једним обожавањем од свих умних створења; Личности су сједињене без мешања и различите без раздвајања, које су изнад људског разумевања. Ми верујемо у Оца, Сина и Светога Духа у чије име смо и крштени...” Св. Јован Дамаскин, Тачно изложење православне вере 1, 8.

²⁶ „Бог је створио свет без (претпостојеће) материје”. Св. Јован Златоусти ПГ 59, 308).

²⁷ Св. Јован Дамаскин, наведено дело 1, 14.

²⁸ Св. Јован Дамаскин, наведено дело 1, 14.

А паганство је прекид везе са Богом. Својом греховношћу људи су престали да буду способни да приме у себе Божанску светлост, да се сједине са живим Богом. Последица тог духовног слепила је клањање овом свету, као нечем Божанском, јер су само то могли да виде.

Многобожачки пагани сматрају природу и овај свет за нешто вечно-постојеће, које је увек постојало и увек ће постојати. У многобожију, богови су саставни део света, космоса. Ти „богови“ нису створили свет из ничега, него су само уобличили већ постојећу материју хаоса. По веровању многобожаца, материја може узети разне облике. Облици настају и нестају, али сама материја је вечна. По том веровању, ангели, демони и човечије душе јесу богови. Сва та разумна бића по својој природи су вечна, као што је и сама материја, иако су та бића узвишенија од материје. Та разумна бића могу имати разне материјалне облике и мењати их у ланцу материјалних постојања, а да при томе увек остану у суштини духовна бића.

Ово су, дакле, две основне карактеристике паганства: 1) Приписивање Божанских својстава природи космоса: да је он бесмртан и само-постојећи. 2) Наглашавање разлике између духовног и материјалног света, веровање да је један виши а други нижи, и да се та два света противе један другоме.

Паганство и хуманизам је једна иста ствар. У паганству човек је бог, јер је вечан по природи. То је разлог да је паганство увек било надмено. Оно је нарцисоидно. Оно наводи човека на самообожавање. У древној Грчкој, богови су имали човечији облик. Старохеленска религија састојала се у паганском обожавању човека. Веровало се да је душа човека (без тела) његово стварно биће, јер је она наводно била бесмртна по својој природи. (Тело се сматрало за тамницу духа).

Тако је, кроз паганство, Ђаво успео да натура као свеопште веровање како су сви људи богови, па им зато није ни потребан Бог, Творац. Зато се гордост тако високо зацарила и старој Хелади, а кротост и смерност биле су незамисливе. То стање гордости одржава и Аристотел у своме делу **Никомахова етика**, где пише: Не учинити одмазду за нанесену увреду је знак ниског и робовског човека“. Тако човек заведен Ђаволом у самообману да је његова душа по природи вечна, не може никада бити трезвен и смиран, нити може стварно веровати у Бога, јер њему Бог није потребан, пошто је залуђен да верује у себе као бога.

Зато су свети оци православне Цркве указивали на опасност те глупе заблуде. Већ је свети Иринеј (III век) упозоравао Хришћане: „веровање да је човекова душа природно бесмртна је од Ђавола“ (Доказ апостолског вероучења III, 20, 1). То исто упозорење налазимо код светог Јустина (Дијалог са Трифоном 6, 1—2) и код Теофила Антиохијског (Автолику 2, 97) као код Татијана (Хеленима 13).

Свети Јустин тумачи старогрчки атеизам као последицу веровања у природну бесмртност човекове душе. Он каже: „Неки, сматрајући душу за бесмртну и нематеријалну, верују да, и ако су грешили, не могу уопште осетити никакву тегобу казне (јер ако је душа нематеријална, онда је она и неосетива), а из овога следи и то, да

душа која већ има бесмртност нема потребе за Богом“ (Разговор са Трифоном).

Паганско многобожје је незнање истинитог Бога, лажно веровање да је видиви свет, космос, стварни бог. Тај Бог као Природа, је безлична слепа сила, изнад свих личних богова, и зове се Нужност (грчки **Ананке**). У стварности, та Нужност је пројекција човековог разума на свет, некаква математичка нужност која влада светом. То је пројекција рационализма на природу. Значи, та рационалистичка Нужност је стварни, врховни слепи „Бог“ древних пагана. Пагански богови су део света, а бесмртни су због бесмртности самс природе која чини њихову суштину. По овом многобожачком начину мишљења, човек је исто из реда богова, јер за пагане стварни човек је само његова душа,²⁹ а душа је опет бесмртна као саставни део свемира, који је сам по себи бесмртан, вечан и самопостојећи. Човек, дакле, такође је бог и мера свих ствари.

Међутим, богови нису слободни. Над њима влада Нужност која је безлична, дакле, неумолива.

VIII

Тај пагански начин мишљења продирао је у хришћанско веровање, стварајући тако разне јереси. То се дешавало и на Истоку и на Западу. Јеретици (=кривоверни), под утицајем старогрчке мисли, уместо да разликују нествореост Бога од Његове творевине, пре-наглашавали су разлике између духа и материје.³⁰ Они су презирали материју као и стари Грци, верујући да је човекова душа нешто вечно, зато су почели да нетачно мисле како је стање човека после смрти почетак стварног живота човековог,³¹ васкрсење мртвих не би имало ништа да дода човеку, па се стога сумњало и у потребу васкрсења. Ко год је више веровао у бесмртност душе, тај је мање веровао у васкрсење тела. На Западу, празник васкрсења Христовог, који је врхунац свих светковина у Православљу, почео је да пада у засенак, као другоразредни празник, јер Западни хришћани нису осећали потребу за њим, као ни Атињани када су чули проповед светог апостола Павла на Ареопагу (Дела апостолска 17).

Десило се нешто још горе, западни хришћани очарани старохеленском философијом почели су да мисле да је Бог подчињен Нужности, оној рационалистичкој Нужности која није ништа друго до човекова логика. Они су огласили Бога за неспособног да дође у додир са нижим бићима као што су људи, јер њихов рационалистички, философски ланац појмова то није дозвољавао. Управо то западно веровање узроковало је касније западне расправе против исихаста

²⁹ „Душа без тела не може чинити ништа, ни добро ни зло... Као што лира мирује ако неко не свира на њој, тако исто душа и тело, кад су одвојени, не могу чинити ништа“. Свети Атанасије Велики.

³⁰ „Јер свако од ових по својој врсти, је тело како ангео, тако човекова душа, или ђаво ма колико да су утанчани, ипак су по суштини само утанчана тела.“ Св. Макарије Велики, Педесет духовних беседа 4, 9.

³¹ „Као што сунчева светлост када зађе увече није изгубљена, тако је и човек сличан светлости на заласку кад се спусти у гроб; Међутим, он је сачуван (сахрањен) за зору васкрсења. Свети Јован Златоусти.

(=тиховатеља). То лоше семе је посејао већ латински теолог Августин који је криво тумачио Библију, учећи да није Мојсеју говорио Бог него само ангео. Једино у том склопу са Нужношћу, којој се поковају чак и богови, можемо потпуно да сагледамо и оценимо западно јуридичко схватање Божије правде као пуне правичности. Бог је, наводно, морао да казни човекову непослушност. Њему је онемогућено праштање, јер је врховна Нужност захтевала одмазду над грешницима. Чак и ако је Бог стварно добар и пун љубави, Он је био немоћан да спроведе љубав у дело. Он је био приморан да ради против Своје љубави. Једино што је могао да уради, да би спасао човечанство, остало Му је то да казни Свога Сина уместо човечанства, чиме би Нужност била задовољена.

IX

Ту се, очигледно, паганска, хеленистичка мисао зацарила над хришћанством Запада. На Истоку је, раније, Ориген, под утицајем Хеленизма, дошао до истих закључака. Бог је судија по нужности. Он мора да кажњава, да згроми грешнике одмаздом у паклу. По том неправилном схватању, Бог је створио пакао. Божија правичност је захтевала пакао као казну преступницима. А ту правичност наметала је Нужност. Бог се морао покоравати тој Нужности. Њему није било дозвољено да прашта. Изнад Бога је владала виша сила, Нужност, која Му није дозвољавала да воли слободно, без икаквих услова.

Међутим, Ориген као хришћанин знао је да је Бог пун љубави. Сада је пред њим искрсао проблем: како може Бог Љубави осудити људе на вечно мучење? Ако је Бог узрок пакла, онда паклу мора доћи крај, иначе Бог није добар, Он нема љубави. Овакво Оригеново јуридичко схватање Бога као оруђа више, безличне силе, зване Нужност, логички води Оригена у јерес апокатастазе, а то је васпостављава исконског поредка и уништење пакла. Иначе, по Оригену, морали бисмо да прогласимо Бога за суровог, безљубавног.

Стари пагански начин мишљења древних Грка био је неспособан да схвати да узрок пакла није Бог, него Његова разумна створења (ангели и људи). Зло је поникло из слободног опредељења неких побуњених створења. Извор зла је, дакле, злоупотреба слободе међу ангелима и људима, а не Божија воља. Тај дар слободе не може да стане у памет старохеленских васпитаника. Они су мислили овако: Ако је сам Бог под влашћу Нужности, онда Он не може бити стварно слободан, па према томе ни Његова створења немају дар слободе. По тој логици, Бог није могао дати другима оно што Сам нема. Уз то, старогрчко-пагански начин мишљења није могао да замисли небичну, бескорисну љубав. Међутим, по православном учењу слобода је највиши дар којим је Бог могао да украси Своја створења, јер само слободом разумна створења личе на Бога. Тај дар слободе био је непојмив за пагане Грке. Они нису могли да замисле да једно створење може рећи „не“ једном свемогућем Богу. Ако је Бог свемогућ онда створења не могу Му рећи „не“. Тако исто, ако Бог подари

људима Своју благодат спасења, људи то не могу одбацити. Иначе Бог не би био свемогућ. Ако прихватимо да је Бог свемогућ, онда је Његова благодат неодолива за људе. Људи јој се не могу противити. То, дакле, значи да је оне људе, који немају Божију благодат, Сâм Бог лишио те благодати. Према томе, губитак божије благодати (то је вечна духовна смрт или пакао) коначно зависи од Бога. А то би опет значило да Бог кажњава људе ускраћујући им Своју благодат. Значи, Бог би био узрок вечне духовне смрти оних у паклу. Осуда на пакао била би плод Божије „правде“, као чин нужности или свирепости. У том оквиру Ориген је мислио овако: Ако желимо да останемо хришћани и да верујемо да је Бог заиста добар онда морамо веровати и да пакао није вечан, него да он има крај, упркос јасним наводима из Светог Писма и вероучења Цркве. Ово је савршено логичан закључак. Јер ако би Бог био узрок пакла, онда пакао мора имати крај,, иначе би Бог био „зао Бог“.

Х

Оригену, као и свима рационалистима пре и после њега, не улази у главу да прихватање или неприхватање Божије благодати искључиво зависи од разумних створења, а Бог, као сунце, никад не престаје да једнако обасјава добре и зле. А разумна бића (ангели и људи) потпуно су слободни да приме или одбију Божију благодат и љубав. Бог у својој искреној љубави никога не приморава да Га на силу воли јер Он сасвим уважава слободну одлуку и вољу Својих створења.³² Бог никоме не ускраћује своју благодат и љубав, али је став разумних бића према тој Божијој непроменивој љубави различит, колико се разликују рај и пакао. Они који узвраћају Богу своју љубав, осећају блаженство у Његовом присуству — док је онима који Њега мрзе веома непријатно у Његовом присуству. Међутим, не постоји место где не досеже свеприсутна љубав Божија.

Значи, рај или пакао зависе од нашег става према Божијој љубави. Велика је разлика да ли ми узвраћамо љубављу на Божију Љубав, или узвраћамо мржњом на Његову Љубав. То је пресудна разлика. А та разлика у ставу потпуно зависи од наше личне слободe, од нашег унутарњег слободног избора, потпуно независног од спољних чинилаца наше материјалне и психолошке природе. То наше приволевање извире из дубине срца сваког појединца. Ту видимо да постоји двојни став према нашем греху: једни се кају, а други не (као што се то види у случају скрушеног цариника и хвалисавог фарисеја, и у случају двојице разбојника распетих са Христом). Од тог нашег слободног приволевања за и против Творца зависи како ће се уобличити наша личност у вечности, какво ће бити наше вечно лице после васкрсења — светло или тамно, пуно љубави или мржње, христолико или сатанолико.

³² „Онај који оптужује Творца зато што нас није створио безгрешне по природи у ствари уважава бессловесна бића више него словесна. Свети Василије Велики, ЕПЕ, 7, 110.

Што се Бога тиче, Он је са Своје стране учинио све да нам омогући живот вечни. Међутим, незгода је у томе да одлазак у рај или пакао не зависи од Бога. Ако би то зависило од Бога, онда не бисмо имали чега да се плашимо, јер је Бог свепраштајућа Љубав. Међутим, то приволевање не зависи од Бога. То потпуно зависи од нас. У томе избору је цела трагедија слободе. Бог жели да будемо Њему слични, вечно слободни. Ту нашу слободу Он до краја поштује. Нема љубави без поштовања. Ми смо људи зато што имамо слободу. Без слободе, ми бисмо били само паметније животиње а не људи. Бог нам неће никада одузети тај дар слободе којим јесмо оно што јесмо. То значи да ћемо ми увек бити оно што решимо да будемо: пријатељи или непријатељи Бога. То је онај пресудни избор у дубини наше личности. Током овоземаљског живота дешавају се у нама дубинске или површинске промене у нашем карактеру, у нашим уверењима, но све те промене су само спољни израз нашег дубинског доживљаја себе. Тако наш дубински лик уобличава себе у вечну икону Бога, или у вечну карикатуру Бога. Зато су рај и пакао такође вечни, по укусу сваког човека и сваког ангела. После васкрсења наступа само потврда нашег избора.

XI

Свети Јован Лествичник пише у свом чувеном делу „Лествица“ да „ђаволи пре нашега падања у грех говоре нам да је Бог човекољубив, да лако прашта: али после нашег падања у грех говоре да је Он осветољубив и неумолив“. У томе се крије вешта лаж ђавола: он жели да нас убеди да све тегобе нашег живота наилазе по Божијем распореду. Ђаволи желе да нас увуку у грех, а затим желе да изгубимо наду на ослобођење од греха, трудећи се уз то да прикажу Бога као самовољног диктатора који некад прашта све грехе, а некад не прашта. Многи хришћани, чак и православни хришћани, упали су у овај тамни понор јереси. Они сматрају да је Бог одговоран за њихов будући рај и пакао. Међутим, то је страшна заблуда због које многи могу да изгубе живот вечни јер се заварavaju својом лажном логиком: пошто је Бог Љубав, Он ће нам све грехе опростити, па можемо мирне душе да наставимо са грехом... Та логика је сатанска. Слобода даје и могућност борбе против греха. Тачно је да је Бог пун љубави, да увек прашта, да је човекољубив. Међутим, постоји нешто непраштајуће, нешто вечно против човека, — то је грех. Ми то често заборављамо. Грех разара нашу душу независно од љубави Божије. Управо је грех тај пут који одводи од Бога. Он је та духовна тама која спречава да видимо светлост Божију.

Демони желе да ми мислимо о нашем спасењу или о нашој духовној смрти на јуридички, законски начин: као да наш рај или наш пакао зависи од Божије одлуке. То није тачно. То зависи од **наше** одлуке. То зависи од наше **слободне воље**, коју Бог уважава и поштује. Зато се не смемо уљуљкивати препуштањем на Божију љубав. Опасност не долази од Бога, него од нас самих.

XII

Многи ће рећи: зар се у Светом Писму не говори често о гневу Божијем? Зар тамо не говори сâм Бог да ће нас Он казнити или нам опростити? Зар не пише да „**Он даје награду онима који Га упорно траже**“ (Јеврејима 11:6)?³³ Зар не каже Бог да је Његова освета, и да ће Он наплатити свако зло нама учињено? Зар не пише да је страшно пасти у руке Бога живог?³⁴

У својој беседи са насловом **Бог није узрок зла**, свети Василије Велики пише следеће: „Неко може да се бунџи и да пита, — ако Бог није одговоран за зло, онда зашто пише у књизи пророка Исаије, „**Ја правим светлост и стварам мрак, градим мир и стварам зло**“ (45:7). Па опет, „**Сиђе зло од Господа до врата Јерусалимских**“ (Михеј 1:12). Затим, „**Хоће ли бити несрећа у граду, а да је не учини Господ?**“ (Амос 3:6). И у великој песми Мојсејевој стоји, „**Видите сада да сам Ја, Ја сâм, и да нема Бога осим мене. Ја убијам и оживљујем, задајем ране и исцељујем**“ (Поновљени Закони 32:39). Али ни један од ових навода, за оне који пониру у дубину смисла Светог Писма, не говори против Бога, ни да би Он био узрок и творац зала, јер када Он каже, „**Ја правим светлост и стварам мрак**“, то само доказује да је Он Творац свемира, а не да је Он и творац било каквог зла... „**Он ствара зло**“, то значи, — „**Он га мења и доводи до побољшања**, тако да се при том губи његова злоћа примајући природу добра.“³⁵

Свети Исаак Сиријански објашњава: „Много што — шта је речено у Светом Писму, и многе речи су употребљене не у буквалном смислу... Они који имају ум, то разумеју“ (Беседа 83).

Свети Василије Велики у горенаведеној беседи даје православно тумачење тих застрашујућих израза у Светом Писму: „**То је због страха, који назидава неуче људе, но тај страх поучава не само неуче него и све нас. После нашег пада у грех, нама је потребан страх да бисмо чинили добро, како нама самима тако и другима. Свети Оци кажу, да бисмо разумели Свето Писмо морамо имати у виду његов циљ, а то је наше спасење, као и постепено разумевање нашег Творца Бога и нашег јадног стања.**

Али у самом Светом Писму, на другим местима, тачније је објашњено ко је прави узрок зла. У књизи светог пророка Јеремије читамо: „**Ниси ли то сâм себи учинио оставив Господа Бога својега... Твоја ће те злоћа покарати и твоје ће те отпадништво прекорити. Познај дакле и види да је зло и горко што си оставио Господа Бога свога и што нема страха од Мене у теби.** (2:17, 19)

Свето Писмо говори нашим језиком, који смо ми способни да разумемо после пада у грех. У том смислу свети Григорије Богослов

³³ Такође. „Не губите ваше поверење, које има велику награду“ Јеврејима 10, 35.

³⁴ Јеврејима 26; 31.

³⁵ Свети Василије Велики, наведено дело 7, 94—96. Ту он прави разлику између грчких глагола ктизо и дмиургео, који се обично преводе једном речју створити. Међутим, ктизо има дугу историју, почев од санскрита кши што значи „населити област“ „градити куће и градове“, „колонизовати“. Касније је у грчком та реч добила значење „градити и развити“, и најзад „произвести“, „створити“, „довести у биће“.

каже: „По мери нашег поимања, ми смо нашим речима, према нашим својствима назвали и својства Бога.“³⁷ А свети Јован Дамаскин даље објашњава да је све оно што је у Светом Писму“ казано о Богу као да Он има човечије тело. То је све казано симболички... (То садржи) некакво скривено значење које изражено преко ствари одговарајућих нашој природи, открива нам ствари које превазилазе нашу природу.“³⁸

XIII

Ипак, треба рећи да постоји карање од Бога, или тачније, постоје зла која нам чини ђаво, али само по допуштењу Божијем. (Православни разликују вољу Божију, и допуштење Божије). Међутим, сва та Божија карања су само педагошка средства. Она имају за сврху наше поправљање у овом животу, или бар поправљање других који би се поучили на нашем примеру и поправили из страха. Постоје и казне које немају за циљ ничије поправљање него прекид живота непоправљивих грешника, да би се земља очистила од непокајливих ругача. Такав је био случај са људима у Нојево доба пред потоп, и касније, пре уништења Содоме.³⁹

Све те казне дејствују ипак само у оквиру могућег поправљања на овом свету. Оне се не продужавају ван земног живота. Оне имају да поправе оно што се може поправити у овом свету промене. После општег васкрсења не може бити никакве промене. Тада наступа вечност у нетрулеживости непроменивих ствари. Тада нема повратка назад, ни поправљања. Овај свет се мења, јер је трулежив. А онај свет, са Новом Земљом и Новим Небом, после другог доласка Христовог није променив, јер је нетрулежив. Ако у њему има икакве промене, то је раст „из славе у славу“, у све веће савршенство и обоже-

³⁶ 7.98.

³⁷ Св. Григорије Богослов, Пет богословских беседа 22 (ПГ 36, 157).

³⁸ Св.Јован Дамаскин, наведено дело 1, 11.

³⁹ „Глад и суша и поплава су обичне невоље за градове и народе, али оне само ограничавају претеривање у злу. Као што је лекар добротвор и ако за даје бол телу (при операцији), тако исто је Бог добар када за спасење свих допусти појединачне казне...“ Св. Василије Велики, наведено дело, 7, 94. „У то име можете прихватити реченицу: Ја убијам Ја оживљавам (Поновљени Закони 32:39) дословно, ако то желите, јер страх називава и простије људе. „Ја наносим ране и Ја исцељујем“ (Поновљени Закони исто 32:39). И овде је душеполезно схватити овај стих дословно. Јер од рана настаје страх, а од исцељења настаје љубав. Међутим, може се уздићи и до узвишенијег израза ове изреке: Ту као да Бог каже: Ја ћу победити грешнике и њихове грехе а оживећу их њиховом праведношћу. Тако у II Коринћанима 4:16 стоји: „Ако се наш спољашњи човек и распада, али унутрашњи се обнавља сваки дан“. Значи, Није да Бог убија једног, а оживљава другога, него управо када Он убије, тада Он и даје живот човеку, Он исцељује човека, лечи га, тиме што га бије, према оној библијској изреци: „Ти га бијеш прутом, да избавиш душу његову из пакла (Приче Соломонове 23:14)“. Тако је тело кажњено да би душа била исцељена а грех је осуђен на смрт да би праведност оживела. А када чујете: „Хоће ли бити несрећа у граду, а да им није Господ учинио“ (Амос 3:6), ту треба разумети под речју „несрећа“, „зло“. Богом допуштене невоље на грешнике да би се они поправили. ...Кроз те невоље Бог ограничава зло код људи.

ње. Зато би свако карање Божије у свету вечности било неумесно и без сврхе.

Тако и свети Исаак Сиријански објашњава: „Онај који примењује педагошко карање да би сачувао нечије здравље, тај кара из љубави, али онај ко би се светио, тај нема љубави. Бог кара из љубави ... јер Он жели да исцели Свој лик, уз то Он се не гневи дуго. Тај начин љубави иде упоредо са праведношћу, и не мења се у страст одбојности. Човек праведан и мудар личи на Бога, јер никада не кара неког из освете, него само да га поправи или да друге заплаши“ (Беседа 73).

Из овога видимо да Бог кара само док има наде за поправљање. После Општег Васкрсења нема места никаквом карању Божијем. Пакао није казна са стране Бога, него они који иду у пакао су **само-осуђени**. Зато свети Василије Велики каже: „Зла у паклу не долазе од Бога, него од нас самих.“⁴⁰

XIV

Неки могу, ипак, упорно да нам противрече указујући да књиге Светог Писма, као и свети оци, често говоре о Богу као Великом Судији који ће наградити оне који су Му били послушни, а казнити непослушне, у дан Последњег Суда (II Тимотеју 4:6—8). Како треба да разумемо овај Суд, али да схватимо Божије речи не на људски него на Божански начин? Шта уопште значи Суд Божији?

Бог је Истина и Светлост. Суд Божији није ништа друго до сусрет са Истином и Светлошћу Бога. У Дан Последњег Суда сви људи ће да приступе наги тој продорној Светлости истине. „Књиге“ ће се отворити. Шта су те „Књиге“? Оне су наша срца, која ће се отворити за продорну Светлост Божију. Тада ће се видети шта је у тим срцима. Ако у њима пламти љубав према Богу, та срца ће се тада обрадовати Божијој светлости. Али ако је у њима лед мржње против Бога, тим људима ће бити мучно, зато што у њихова срца продира светлост истине коју су они целог живота мрзели.

Значи, разлика између једног или другог човека неће зависити од одлуке Божије, него од садржине свачијег срца. Оно што се у њему гомилало читавог живота биће откривено у дан Последњег Суда. Све зависи од тога да ли је срце пуно љубави или мржње. Љубав носи у себи блаженство. А мржња мучи безнадежношћу, горчином, зломом, немиром, тамом и свим осталим тегобама пакла. (I Коринћанима 4:6).

У дан Последњег Суда Бог ће Својом благодаћу као Светлошћу, загрлити све људе једнако. Бог Љубави може само волети. Разлика је у томе да неки прихватају, а неки одбијају ту Светлост. Сунце једнако сија на здраве и болесне очи. Здраве очи уживају у светлости, зато што виде лепоту око себе. Болесне очи осећају бол од светлости, и желе да се сакрију од ње.

Међутим, тада нико не може избећи свудаприсутну Божију светлост. Јер, у новој творевини после Васкрсења, Бог ће бити свуда и

⁴⁰ Исто 7,92.

у свему. Његова светлост и љубав загрлиће све. Тада неће бити места скривеног од Бога, као што је било на овој земљи у царству кнеза овога света.⁴¹ После васкрсења Бог ће наново узети у посед целу своју творевину.⁴² Љубав Божија ће заблистати као свети Огањ који тече као река из престола Божијег и натапа рај. Али та иста пламена река Љубави — биће неподносива за оне који имају лед мржње у својим срцима.

У том смислу је написано: „Јер Бог је наш огањ који сажиге“ (Јеврејима 12:29). У истом пламену злато се кали, а дрво сагорева. Племенити метали блистају као сунце, а отпад гори у црном диму. Сви су у истом огњу Љубави. Али једни блистају, док су други тамни.

Разлика је у човеку, а не у Богу. Разлика је условљена слободним избором човека, који Бог апсолутно уважава. Суд Божији је само **раскривање** онога што је у човеку.

XV

Тако и свети Макарије Египатски пише: „Као што је царство таме и греха скривено до дана Васкрсења, када ће и тела свих грешника бити одевена тамом која је сада сакривена у њиховој души; тако ће и Царство Светлости, и Небеска икона, Исус Христос, који сада тајно влада у душама светих до дана васкрсења, када ће и тела светих бити одевена Светлошћу Господа, тако да и васкрсла тела светих, заједно са душом, могу царевати у вечној светлости“ (Беседа 2).

Свети Симеон Нови Богослов каже да није важно шта човек **чини** у животу, него шта човек **јесте** у животу, да ли је сличан Господу нашем Исусу Христу или није сличан Њему. Он каже: „У будућем жавоту (после Васкрсења) Хришћанин неће бити испитиван да ли се одрекао целог света у име љубави за Христа, ни да ли је разделио своје богатство сиромасима, ни да ли је постио у бдењу и молитви, да ли је плакао и уздисао за грехе своје, нити да ли је чинио друга добра у овом животу, него ће пазиво бити испитиван да ли уопште личи на Христа, као син на оца“.

XVI

Свети Петар Дамаскин пише тим поводом: „Ми сви једнако при-
мамо благослов од Бога. Међутим, неки од нас примивши од Бога огањ (то јест, Његову реч) постају меки као пчелињи восак, док неки попут глине постају тврди као камен. И у случају да Га одби-
јамо, Он се неће нама силом наметати, него као сунце и Он греје и обасјава цео свет зрацима Својим, па ко хоће да Га види, видеће Га. док онај који не жели да Га види, неће бити приморан од Њега.

⁴¹ (Ђаво је постао „кнез материје“) Атинагора (II век, Посланство 24, 25.

⁴² „Зато се јавио Син Божији да раскопа дела ђавола“ (I Јованова 3:8).

На тај начин, нико му није крив што нема светлости, сем он сам који није хтео да је има.

Бог је створио сунце и око. Човек је слободан да прими или одбије сунчеву светлост. О томе је овде реч. Бог даје светлост знања, као зраке, свима, исто тако Он је дао нама свима веру као око. Онај који хоће да прими знање кроз веру, држи је својим делима, а таквومه Бог даје још више орности, још веће знање, и већу моћ". (Добротољубије, књига III стр. 8).

XVII

Мислим да смо сада на-чисто са вечним паклом и са вечним рајем, и да нам је јасно ко је одговоран за разврставање и разлику.

На фрескама Последњег Суда Господ Исус Христос је насликан седећи на престолу. Са десне стране видимо Његове пријатеље блажене људе и жене који су живели Његовом љубављу. Са леве стране видимо Његове непријатеље, све оне који су провели свој живот мрзећи Га, чак иако су наизглед били побожни и богобојазниви. А између њих, извирући испод престола Христовог, видимо Огњену Реку која тече према нама. Шта је та **Огњена Река**? Зар је она огњени бич у рукама Божијим? Зар је она пламени мач освете којим Бог побеђује своје непријатеље?

Не, никако! Бог нема ништа са паклом. Та Огњена Река је она река која од давнине „тецијаше из Едема натапајући рајски врт (Постање 2:10). То је Река благодати Божије којом су се напајали свеци Божији од почетка света. То је изливање Божије љубави на сва Његова створења. **Љубав је огањ**. Свако ко воли зна то. Бог је Љубав, дакле Бог је Огањ. А огањ сажиже све оне који сами нису огањ, док оне који су огањ чини да буду и сјајни и блиставији (Посланица Јеврејима 12:29). Бог се више пута јављао као огањ: Аврааму, Мојсеју у несагоривој купини, затим народу израиловом, показујући му пут кроз пустињу као **огњени стуб** ноћу и као светли облак дању, осењујући Шатор од састанка славом Својом (Излазак 40:28, 32), као и појавом огња на врху планине Синајске. Бог се открио као огањ и на планини Преображења, а касније је рекао да је Он дошао „да баци огањ на земљу“ (Лука 12:49), то значи, да излије љубав на земљу, у смислу у којем је свети Јован Лествичник рекао: „Љубав је извор огња“ (Лествица 30, 18).

Грчки писац, Фотије Кондоглу, негде је рекао: „вера је огањ, зато она и даје топлину срцу. Свети Дух је сишао над главе светих апостола у виду огњених језичака. Два ученика, којима се јавио Господ, рекоше: **Није ли срце наше пламтелo, док нам путем говора**“ Христос је упоредио веру „са **упаљеном светиљком**“. Свети Јован Претеча рекао је у својој проповеди да ће Христос крстити људе „огњем и Светим Духом“. И заиста, Господ је рекао: „**Ја сам дошао да бацим огањ на земљу; а како би ми се хтелo да се већ запалио!**“ (Лука 12:49). Из овога се види да је први знак вере — топлина; зато се говори о „топлој вери“, или о „вери која зрачи топлином“. Дакле, вера се одликује топлином, а неверје леденошћу.

Разликоваћете верника од неверника по топлини која из њега зрачи... Ако је неко хладан, он нема вере ма колико клечао или проповедао понизним гласом. Из њега бије нешто ледено...⁴³

Свети Исаак Сиријански каже: „Реч је Љубав Божија, у којој се налазе сва блаженства“, и „Дрво Живота је љубав Божија“ (Беседа 72).

Свети Симеон Нови Богослов каже: „Немојте се заваравати, Бог је огањ и када је Он дошао у овај свет и постао Човек, Он је излио огањ на земљу, као што Сам рече; тај огањ тражи запаливу материју — добру душевну расположеност и намеру — да би је запалио. Они који се запале тим огњем постају пламени стуб који досеже до небеса... Тај пламен их највише чисти од прљавих страсти, а затим постаје њихова храна и пиће, њихова светлост и радост, претварајући их у светлост, јер се причешћују Његовом светлошћу“ (Беседа 78).

Бог је огањ љубави. Он је такав једнако и за добре и за зле. Велика је, међутим, разлика међу људима у пријемчивости и непријемчивости за тај огањ Божије љубави. Свети Василије Велики каже: „Пламени мач који стоји изнад рајских врата да брани прилаз Дрвету Живота је застрашујући и сажижући за невернике, а пријатан за вернике, као светлост дана“.⁴⁴ Тај исти огањ Божије љубави блиста као дан онима који узвраћају љубав за љубав, а жеже оне који узвраћају на љубав мржњом. (Причају да је неки фанатични сербианофоб, у току последњег рата рекао: ако је свети Сава Србин у Рају — онда он неће да иде тамо, јер где има живих Срба, ту је за њега пакао).

Рај и пакао су, дакле једнако преплављени огњеном реком Божије љубави. Тај нестворени огањ је добронамерно изливен на сва створења без разлике. Та животна огњена река је живот вечни за вернике, а вечна смрт за невернике. За прве је храна живота, а за друге узрок вечнога гнушања. За једне је рај, а за друге пакао. Не чудите се овом. Син који воли свога оца срећан је у загрљају очевом, али син који га не воли, њему је очев загрљај право мучење. Због тога је наша љубав према човеку који нас мрзи слична углевљу и жеравици која пада на његову главу.

Свети Исак Сиријански описује управо то стање: „Кажем, они који се муче у паклу, муче се јер не могу да поднесу да их неко жарко воли... Потпуно је нетачно мишљење да су грешници у паклу лишени Божије љубави. Љубав је плод познања Истине, према томе Љубав је подарена свима једнако. Али љубав има двојаки учинак: она је мучна за грешнике, док је уживање за оне који су живели у складу са њом“ (Беседа 84).

Бог је Љубав. Ако стварно верујемо у ту истину, онда знамо да Бог никад не мрзи, никад не кажњава, никада не чини одмазду. Као што рече пустињак Амонас: „Љубав не мрзи никога, не одбацује никога, не осуђује никога, не жалости никога, не гнуша се никога, ни верника ни неверника, нити луталице нити блудника, нити икоје нечисте душе, него насупрот, Љубав чак више воли грешнике, слабе и лакомислене душе, сажалевајући их и тугујући и плачући за њима; Љубав састрадава са заблуделим грешницима, више него са добрим,

⁴³ Фотије Кондоглу Ортодоксос типос 131 1. јануар 1981.

⁴⁴ Свети Василије Велики (ПГ 31:428, 95, 1272).

јер је Она Христос који је звао к Себи грешнике, са њима је јео и пио. Зато је, показујући на делу шта је права љубав, Господ учио говорећи: „Будите добри и милосрдни као што је Отац ваш небески, и као што Он даје кишу добрима и злима и једнако обасјава сунцем праведне и неправедне, такав је и сваки онај који има истинску љубав, — он је пун сажалења, и моли се за све.“⁴⁵

XVIII

А сад, ако је неко још увек у недоумици и не може да схвати како може Бог Љубави да допусти било којем створењу да допадне таквих јадних и жалосних мука, као да гори у пламену, нека се само сети приче о заблуделом сину (Лука 15) и о ставу старијега брата према млађем. Зар није старији брат живео на очевом имању? Зар није очево имање припадало њему? Зар није имао љубав свога оца? Зар није његов отац лично га молио и преклињао да дође у кућу и узме учешће у радосној гозби? Зашто се предао горчини и мржњи? Да ли му је ишта било ускраћено? Зашто се он није обрадовао повратку свог млађег брата? Зашто није имао љубави било према своме оцу, било према своме брату? Разлог: унутарња злоба и огорченост на милостивог оца и на покајаног брата. Својом злобом је створио у себи пакао. Тај пакао није неко посебно место, јер је он у дому оца свог. Ту нема никаквих справа за мучење. Шта је њега одвојило од свих осталих житеља који су се радовали у кући, ако не његова мржња и његова огорченост? Зар је његов отац, или његов млађи брат, престао да га воли? Зар није управо та њихова љубав отврдла његово срце, све више и више? Зар није радост изазвала у њему тугу? Зар није мржња следила његово срце, мржња на оца који је показао љубав према његовом брату и мржња на брата који је имао љубав према оцу? То је пакао: **ускраћивање љубави према другима; узвраћање мржње за љубав; огорченост на туђу радост; бити окружен љубављу, а мрзети све у наоколо.**

Такво је вечно стање оних који су сами себе проклели, који су сами себи створили свој пакао. Они су сви искрено вољени од Бога и од свих праведника. Они су сви позвани у радост гозбе, коју даје Отац. Сви они живе у Царству Божијем, на новој земљи и под новим небом. Нико их не тера. Чак ако би хтели да оду, они се не могу нигде сакрити од свеприсутне нежне Божије љубави, која прожима целу нову Божију творевину. Њима, можда, остаје једини избор да се удаље од своје браће и да се осаме далеко од њих. Међутим, они се никада не могу удаљити од Бога и Његове љубави. Оно што је најстрашније за грешнике то је испуњење обећања да ће у вечном животу, после Васкрсења, Бог бити **све у свима створењима**. О томе говори свети Григорије Нисијски: „У овом животу ми зависимо од многих односа, на пример: од времена, ваздуха, места, од јела и пића, одећа, сунца, светлости лампе и других животних потреба, међутим ниједна од њих-није Бог. У рајском блаженству, коме се надамо, ниједна од ових ствари неће нам бити потребна, него ће Божанство

⁴⁵ Вивлиотхики Елинон Патерон, том 40 стр. 60—61.

бити све што нам треба, а Бог ће давати Себе по мери сваке потребе за онај живот. Јасно је из Светога Писма да Бог постаје — за оне који то заслуже, — њихово место и њихов дом и одело и њихова храна и пиће и светлост и њихово богатство и царство, и све што се може замислити и назвати а чини живот наш блаженим“ (**О души и васкрсењу**).⁴⁶

У новом животу вечном, Бог ће бити **све за своја створења**, не само за добре него и за зле; не само за оне који Га воле, него такође и за оне који Га мрзе. Али богомрзители не могу да поднесу да приме сва добра из руке Онога кога мрзе свом душом својом. То је за њих вечно мучење, које Евангелије описује као **огањ вечни** и као бесни шкргут зубима.

Зато на Страшном Суду, Господ говори: идите од Мене, проклети, у огањ вечни — ваш сопствени пламен беса и мржње,⁴⁷ јер бејах жедан ваше љубави, а ви ми је не дадoste. Ја огладнех ради вашег блаженства, а ви ми нисте истим добром узвратили. Бејах у тамници Мојом човечијом природом, а ви Ме не посетисте у Мојој Цркви. Сада можете да идете куда вас ваше зле очи воде. Идите од Мене у самомучитељску мржњу ваших срдаца која је туђа Моме Љубећем срцу, које не зна за мржњу. Идите сад од Моје Љубави у вечно мучење својом мржњом (она је непозната и страна Мени и овима са Мном), мучење које је припремљено у слободи за Бавола, од оног дана када створих слободна и разумна створења. Али ма куда ви ишли у таму својих мрзећих срдаца, Моја љубав пратиће вас као Огњена Река, јер без обзира на избор вашег злого срца, ви јесте и вечно ћете бити — Моја чеда.

⁴⁶ „Ја сам отац, Ја сам брат, Ја сам женик, Ја сам обиталиште, Ја сам храна, Ја сам одело, Ја корен, Ја сам темељ, и што год зажелиш, Ја сам то. Ништа ти неће недостајати, јер ћу Ја да ти будем слуга; Ја сам пријатељ, Ја сам глава, брат и сестра и мати; Ја сам све; Само се држи мене. Ја сам био сиромаш због тебе, лутао сам као бескућник због тебе, био распет на Крсту због тебе, био у гробу због тебе. Горе на небу Ја се молим Оцу за тебе; Доле на земљи дошао сам због тебе као изасланик мога Оца. Ти си све за Мене, Мој брат, Мој са-наследник, и пријатељ и члан мога тела“. Шта би ти хтео више?“ Свети Јован Златоусти, Беседа на Матејево евангелије 76. (ПГ 58, 700).

⁴⁷ „Крај света не значи уништење света него његов преображај ... Огласиће се трубе архангелске. Оне ће да брује у душама и савестима! Све ће тада да буде јасно човековој савести... „Тај огањ ће се упалити у сваком човеку: гледајући Крст, један ће се обрадовати, а други ће пасти у очајање. Тако ће људи бити раздвојени за један трен. Само унутарње стање човекове душе опредељује га на једну или другу страну, на десну или леву од Господа. „Ако свесније и упорније човек стреми ка Богу у свом животу на земљи, силнија ће бити његова радост када чује Бога: „Добите ви благословени“, а обротно исте Божије речи изазваће огањ ужаса и муке код оних који Га нису желели, који су од Њега бежали и са Њим се борили или хулили Га током целог свог живота. „Када књиге буду отворене“ биће обнажени корени свих порока у људској души. Неко може да помисли да смрћу тела умире и грех Није тако! У души у којој је остала наклоност ка греху, у колико се она није одрекла и покајала, она ће и на страшном суду васкрснути са истом жељом за грех. Она неће моћи никада да задовољи ту жељу, и зато ће се у њој појавити бол и мржња. Она ће оптуживати свакога и све у своме мучном стању, мрзеће све и свакога. То се подразумева у изразу „шкргут зубима“. „Огњени пакао — то је унутарња ватра у души грешника“. Архиепископ Јован Максимовић, Последњи Суд, Ортодокс Ворд (новембар-децембар, 1966): 177—78.

Summary

Alexander Kalomiros

THE RIVER OF FIRE

Did God Create the Hell?

The thorny problem of »theodicy« is dealt here with proper and due respect to the free-will mystery. The Author stamps out Anselm of Canterbury and all mediaeval Western theologians as tacitly rejecting upon God the responsibility for Hell and eternal damnation of men.

The Eastern Christianity held always the patristic teaching that God, being Love, has nothing to do with Hell, which is the invention of God-haters themselves. God shall embrace all men with the uncreated Fire of His Love, and those whose heart is filled with flame of love towards God feel as in Paradise, but those whose heart is filled with icy cold hatred, the very same Fire of the Divine Love is experienced as the unbearable Hell.

Origen could not even imagine the the vertiginous depth of human freedom, when it is about to choose between Hell and Paradise.